

**ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ
В ЗАЛЕЖНОСТІ ЇХ НЕБЕЗПЕКИ****DETERMINING THE CONDITIONS OF CONVICTS AND PRISONERS DETENTION
DEPENDING ON THEIR DANGER**

**Пузирний В.Ф., д.ю.н., професор,
проректор з науково-освітньої роботи
Академія Державної пенітенціарної служби**

**Боднар І.В., к.ю.н., доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академія Державної пенітенціарної служби**

**Малишенко Є.Л., к.ю.н.,
заступник начальника кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академія Державної пенітенціарної служби**

У статті досліджується необхідність реформування національної системи класифікації засуджених, визначення їм установ виконання покарань в залежності від їх небезпеки створення різних умов тримання засуджених та ув'язнених в залежності від їх категорій. Встановлено, що національне законодавство передбачає такі критерії за якими здійснюється визначення рівня безпеки установ виконання покарань, і створення відповідних умов тримання, матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених з них: вид умислу при вчиненні кримінального правопорушення, тяжкість вчиненого злочину, чи відбуває покарання у виді позбавлення на певний строк вперше чи раніше відбував даний вид покарання, стаття Кримінального кодексу України (при визначенні умов тримання у виправних колоніях максимального рівня безпеки згідно ст. 140 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Наведені приклади класифікації засуджених на прикладі однієї із пенітенціарних установ Великої Британії з урахуванням їх небезпеки для інших засуджених, для персоналу установ виконання покарань та небезпеки для цивільного населення у разі вчинення ними втечі з установи та визначено, що в найкоротший строк після надходження засуджених до установи виконання покарань повинно бути проведено його вивчення з метою визначення: ступеня ризику засудженого з метою обрання умов тримання і заходів безпеки.

Визначено вимоги міжнародних норм у сфері захисту прав засуджених щодо умов тримання різних категорій засуджених.

В статті авторами звернуто увагу на відмінність європейського в'язничного законодавства в розрізі питань умов тримання матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених. Проаналізовано судову практику Європейського суду з прав людини, щодо порушень умов тримання засуджених в різних європейських країнах та прийняті судові рішення щодо порушення статті 3 Європейської конвенції з прав людини.

Авторами вказані недоліки національного законодавства щодо умов тримання засуджених та ув'язнених їх матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення.

Ключові слова: засуджений, ув'язнений, установи виконання покарань, матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення, безпека, розподіл засуджених, міжнародні стандарти, Європейський суд з прав людини.

The article examines the necessity of reforming the national system for the classification of convicts, determining their punishment institutions depending on their danger of creating different conditions of convicts and prisoners detention depending on their categories. It has been established that the national legislation provides for the following criteria for determining the security level of penitentiary institutions and creating appropriate conditions of detention, material and medical support for convicts: the type of intent when committing a criminal offense, the gravity of the crime committed, whether the punishment is being served in the form of imprisonment for a certain period for the first time or previously served this type of punishment, article of the Criminal Code of Ukraine (when determining the conditions of detention in correctional colonies of the maximum security level according to Article 140 of the Criminal and Executive Code of Ukraine).

The given examples of the classification of convicts as the one of the British penitentiary institutions should be studied in order to determine: the degree of risk of the convict in order to choose conditions of detention and security measures, taking into account their danger to other convicts, to the personnel of the penitentiary institutions and the danger to the civilian population in the event that they escape from the institution, and it is determined that in the shortest possible time after the convicts enter the penitentiary institution.

The requirements of international norms in the field of the convicts' rights protection regarding the conditions of detention of various categories of convicts have been determined.

In the article, the authors drew attention to the difference in European prison legislation in terms of the conditions of keeping material, medical and sanitary support for convicts. The judicial practice of the European Court of Human Rights regarding violations of the conditions of detention of convicts in various European countries was analyzed, and court decisions were made regarding the violation of Article 3 of the European Convention on Human Rights.

The authors indicate the shortcomings of the national legislation regarding the conditions of detention of convicts and prisoners, their material-living and medical-sanitary support.

Key words: convict, prisoner, institutions for the execution of punishments, material-living and medical-sanitary support, security, distribution of convicts, international standards, the European Court of Human Rights.

На сучасному етапі реформування національної пенітенціарної системи актуальним залишається питання щодо переосмислення самої системи установ виконання покарань, її функції та складових. Це необхідно у зв'язку з тим, що у 2003 році, коли приймався діючий Кримінально-виконавчий кодекс України система установ виконання покарань значних змін не зазнала, крім доповнення її арештними домами та кримінально-виконавчими уста-

новами відкритого типу (виправними центрами). Виправні колонії отримали нову назву мінімального середнього та максимального рівня безпеки, проте їх види та категорії засуджених, які в них утримуються та їх правовий статус дуже нагадують виправні колонії поселення, виправні колонії загального, посиленого, суворого та особливого режимів, які передбачались в Виправно-трудоному кодексі України. Само тому необхідно не тільки змінити назву

установ виконання покарань, а й змінити підходи до утримання в них різних категорій засуджених.

Проблема наукового аналізу стану реформування системи установ виконання покарань була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, Т. А. Денисова, О. М. Джуца, О. Г. Колб, І. О., Копотун, М.С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, А. Х. Степанюк, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та багатьох інших. Натомість існує нагальна необхідність в подальшій реформі цієї системи з урахуванням як вимог міжнародних норм так і пенітенціарній практиці розвинутих країн світу.

Метою статті є дослідження необхідності реформування національної системи умов тримання засуджених та ув'язнених в залежності від їх категорій тримання.

З моменту незалежності України вчені та посадовці пенітенціарної служби дійшли до висновку, що необхідність реформ та прийняття нового кримінально-виконавчого законодавства це є крайньою необхідністю для нашої держави. Так в 2003 році було прийнято Кримінально-виконавчий кодекс України, який на той час ніс необхідні та очікувані зміни в зазначеному законодавстві, але з часом євроінтеграція кримінально-виконавчої служби України схилиє нас до проведення постійних реформувальних і одним із них умов тримання засуджених та ув'язнених в залежності від їх категорій тримання за кримінальні правопорушення.

Так в Європейських пенітенціарних правилах зазначено, що при визначенні виду установи виконання покарань засудженому слід враховувати вимоги до необхідності продовження розслідування злочинів, безпеки та захисту, а також необхідність забезпечення відповідних режимів для різних категорій засуджених. Тобто береться до уваги дослідження його небезпеки по відношенню до інших засуджених, працівників персоналу установ, осіб які в них перебувають, та дія цивільного населення у разі вчинення ними втеч.

В свою чергу національне законодавство передбачає такі критерії за якими здійснюється визначення рівня безпеки установ виконання покарань, і створення відповідних умов тримання, матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених з них: вид умислу при вчиненні кримінального правопорушення, тяжкість вчиненого злочину, чи відбуває покарання у виді позбавлення на певний строк вперше чи раніше відбував даний вид покарання, стаття Кримінального кодексу України (при визначенні умов тримання у виправних колоніях максимального рівня безпеки згідно ст. 140 Кримінально-виконавчого кодексу України). Тобто слід зробити висновок, що національне законодавство не передбачає необхідності врахування небезпеки особи при визначенні рівня безпеки виправної колонії. Проте, світова пенітенціарна практика схилиється до точки зору, що заходи безпеки, які застосовуються до окремих закритих осіб, повинні бути мінімальними, необхідними для забезпечення їх належно тримання в місцях несвободи. Безпека, що забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, повинна доповнюватись динамічною безпекою, що забезпечується внутрішнім персоналом, який знає категорію осіб, яка знаходиться під їх контролем та наглядом.

Як можна швидше після надходження засуджених до установи виконання покарань повинно бути проведено його вивчення з метою визначення: ступеня ризику, який вони представляють для суспільства в разі втечі; ступеня ризику того, що вони будуть намагатися здійснити втечу самостійно або із зовнішньою допомогою.

При цьому кожен засуджений повинен міститися в умовах безпеки, відповідно до цього рівня ризику. Для цього при прибутті засудженого до установи виконання покарань засуджені повинні бути вивчені, щоб визначити, чи представляють вони загрозу безпеці для інших засуджених, персоналу установ виконання покарань чи інших осіб, які працюють у пенітенціарній установі чи відвідують її, або чи можуть вони завдати собі шкоди [1].

Слід вказати, що необхідний рівень безпеки повинен регулярно переглядатися протягом усього терміну відбування покарання.

Прикладом зазначеного є пенітенціарна система Великобританії. Вивчаючи пенітенціарну систему цієї країни, можна відзначити, що кількість засуджених постійно збільшується, відсоток повторного вчинення кримінальних правопорушень залишається високим – близько 50%, проте слід вказати, що частка особливо тяжких злочинів, які вчиняють особами звільненими з місць позбавлення волі є незначною. На сьогоднішній день у Великобританії створено чотири режими тримання засуджених, які співвідносяться з різними типами тюрем: тюрем категорії А – вищий рівень безпеки; категорії В – високий рівень безпеки; категорії С – середній рівень безпеки; категорії О – відкритий режим [2].

На прикладі пенітенціарного закладу «Тюрма Belmarsh» слід вказати, що з 1991 р. вона є пенітенціарним закладом в якому тримаються повнолітні чоловіки. У ній відбувають покарання, засуджені за здійснення різних категорій злочинів: від особливо тяжких (злочинів терористичної та екстремістської спрямованості, вбивств, злочинів сексуального характеру, тощо) до злочинів проти власності (крадіжки, шахрайство, грабежі). Вона вважається тюрмою з найбільш суворими умовами тримання.

Тюрма складається з чотирьох основних блоків, в яких є 3 самостійних корпуси. В них в залежності від категорії правопорушень відбувають покарання засуджені до кримінальних покарань пов'язаних з позбавленням волі.

У першому блоці утримуються засуджені категорії А, які засуджені на тривалі терміни позбавлення волі (це засуджені з фіксованим тривалим терміном або з невідзначеним терміном відбування покарання), а також ті, які засуджені до кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі. Засуджені даної категорії поділяються на осіб з високим ступенем суспільної небезпеки (особи, яким законом визначена категорія А) та засуджених з попередньою категорією А.

У другому блоці утримуються засуджені, які відбувають більш короткі терміни відбування покарання (категорії В і С), та особи, що знаходяться під вартою, до винесення вироком судом. Внутрішні корпуси можуть поділятися на відділення для тримання різних категорій засуджених.

У третьому блоці містяться засуджені, вперше засуджені до покарання у виді позбавлення волі або проходять лікування від наркозалежності.

У четвертому блоці утримуються засуджені, що проходять детоксикацію: особи, що вживають наркотичні засоби, під час відбування покарання у в'язниці (не вважаються наркозалежними), і яким був призначений курс лікування, частіше за все він є нетривалим; засуджені які мають високий рівень соціально-педагогічної занедбаності і мають високий ступінь віктимності (або вже стали жертвами будь-якого правопорушення) зі сторонами інших засуджених. З огляду на те, що у Великій Британії немає спеціальних пенітенціарних установ, де відбувають покарання колишні співробітники поліції та інших правоохоронних органів, то вони дуже часто відбувають покарання саме в цьому блоці.

Засуджені утримуються в Белмарші у чотирьох основних блоках, що складаються з одинарних, подвійних та потрійних камер, умови тримання залежать від категорії до якої відноситься блок [3].

Взагалі міжнародні норми у сфері захисту прав засуджених визначають лише загальні вимоги до обладнання установ виконання покарань та рівня матеріально-побутового забезпечення засуджених, які в них утримуються. Провівши їх аналіз можна дійти до висновку, що розміщення в яких утримуються ув'язнені, і зокрема, всі спальні місця, повинні бути облаштовані з урахуван-

ням поваги до людської гідності і наскільки це можливо поваги до приватного життя, а також відповідати вимогам здоров'я та гігієни, з належним урахуванням кліматичних умов і особливо з урахуванням площі підлоги, кубічного утримання повітря, освітлення, опалення та вентиляції.

Всі приміщення в яких утримуються засуджені повинні відповідати таким вимогам: вікна повинні бути достатньо великими, щоб засуджені могли читати та працювати при природному денному освітленні в нормальних умовах, і мати доступ до свіжого повітря, за винятком випадків, коли є відповідна система кондиціонування повітря; штучне освітлення має відповідати визначеним технічним стандартам; повинна бути встановлена система зв'язку, що дозволяє ув'язненим негайно зв'язатися з персоналом установи виконання покарань.

Засуджені зазвичай повинні розміщуватись протягом ночі в індивідуальних камерах (або кімнатах), за винятком тих випадків, коли вони висловлюють бажання мати спальне місце в одній камері (кімнаті) з іншими засудженими. Камера (кімната) в якій є декілька спальних місць повинна бути спеціально обладнана таким чином, щоб засуджені могли співіснувати між собою. Наскільки це можливо, засудженим має бути наданий вибір, перш ніж вони будуть змушені ділити спальне місце. Розміщення всіх ув'язнених повинно здійснюватися в умовах із найменші суворими заходами безпеки, сумісними з ризиком їх втечі або заподіяння шкоди собі чи іншим.

В обов'язковому порядку повинні бути передбачені вимоги до роздільного тримання різних категорій засуджених, а особливо: засуджених окремо від ув'язнених, жінок окремо від чоловіків, неповнолітніх, осіб зрілого віку, осіб похилого віку окремо один від одного.

Проте повинна бути передбачена можливість відходу від цих обмежень щоб дозволити ув'язненим спільно брати участь в загально-освітніх та культурно-масових заходах, але ці групи завжди повинні бути розділені в нічний час.

Саме питання умов тримання засуджених та їх матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення було предметом неодноразового розгляду Європейського суду з прав людини. Розглянемо деякі з них.

Скарга № 5774/10 дата прийняття рішення 20.10.2011.

Справа про умови утримання у в'язниці Любляни, Словенія. Під час відбування покарання заявники протягом кількох місяців перебували в камерах, в яких на кожного ув'язненого припадало по 2,7 квадратних метрів площі, а середня температура в них досягала в серпні 28° С. Більшість свого часу заявники змушені були проводити в камері.

Суд встановив порушення статті 3 Європейської конвенції з прав людини (далі ЄКПЛ), вважаючи, що пригніченість і труднощі, які зазнали заявники, перевищили неминучий рівень незручностей, властивих позбавленню волі. Таким чином, у справі мало місце приниження звернення [4].

Скарга № 14437/05 Дата прийняття рішення 10.05.2007.

У 2005 році заявник, який страждає на остеопороз, провів під час попереднього ув'язнення дев'ять місяців у камері площею 10 квадратних метрів, в якій містилися крім нього ще троє людей. Доступ денного світла до камери був обмежений. Камера погано обігрівалася та погано провітрювалася. Електрика та подача води періодично відключалися. Заявнику не видали постільну білизну та тюремну робу. Обідній стіл розташовувався близько до туалету. Витрати на харчування одного ув'язненого становили 28 євроцентів на день. Згідно з доповіддю Європейського комітету з запобігання катуваннями та іншому нелюдському виду поводження та покарання зробленому за результатами відвідування цієї виправної установи у вересні 2004 року, їжа для ув'язнених була «огидною і практично неіснуючою».

Суд дійшов висновку про те, що в сукупності умов тримання заявника під вартою і час, протягом якого йому довелося терпіти, свідчать про порушення статті 3 ЄКПЛ.

Скарга № 37186/03 Дата прийняття рішення 14.09.2010.

Заявник утримувався у в'язниці міста Ботошани (Румунія) з 2002 по 2005 рік. Він страждав на хронічний гепатит і підвищений артеріальний тиск. Протягом дев'яти місяців він утримувався у камері на 35 спальних місць, у якій знаходилося від 110 до 120 співкамерників. Під час ув'язнення заявник утримувався в одній камері з курцями.

Суд ухвалив, що умови тримання заявника під вартою не відповідали статті 3 ЄКПЛ. Держава повинна зробити так, щоб пригніченість та труднощі, яким зазнають ув'язнені, не перевищували за своїм обсягом той рівень незручностей, який неминуче властивий будь-якому позбавленню волі. Здоров'я ув'язнених не повинне ставитися під загрозу.

Скарга № 38746/03 Дата прийняття рішення 18.10.2011.

З посиланням на статтю 3 (заборона нелюдського та принижуючого гідності) заявник скаржився на те, що у в'язниці він утримувався в неналежних умовах, оскільки він не був ізольований від тютюнового диму і не отримував своєчасної медичної допомоги.

Суд встановив порушення статті 3 ЄКПЛ.

Дослідивши вказані приклади слід звернути на те, як світова спільнота приділяє увагу питанню належного утримання в місцях несвободи, так як аналіз національного законодавства вказує на можливі скарги вже засуджених, та ув'язнених, які утримуються в наших установах.

Згідно зі ст. 115 Кримінально-виконавчого кодексу України особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюються необхідні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу. Норма живої площі на одного засудженого не може бути менш як чотири квадратні метри, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз у стаціонарі – п'яти квадратних метрів. Засудженим надається індивідуальне спальне місце і постільні речі. Вони забезпечуються одягом, білизною і взуттям за сезоном з урахуванням статі і кліматичних умов, а в лікувальних закладах – спеціальним одягом і взуттям [5]. В свою чергу в ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» вказує, що особам, взятим під варту, забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни; норма площі в камері для однієї взятої під варту особи не може бути менше 2,5 квадратного метра, а для вагітної жінки або жінки, яка має при собі дитину, – 4,5 квадратного метра [6]. Аналізуючи ці статті постає питання, чому особі, вину якої ще не доведено, утримують в гірших умовах ніж засуджених. До того ж скарги з такої розмір норми площі на одного засуджених вже були предметом розгляду ЄСПЛ і рід прийняв рішення на користь скаржника.

В якості висновку слід зазначити, що система установ виконання покарань та критерії розподілу засуджених за рівнями безпеки застаріла не враховує рівень небезпеки, який являє засуджений для себе, інших засуджених, персоналу установ виконання покарань і осіб, які в них перебувають та не виконує вимоги сьогодення, які стоять перед пенітенціарними установами. В свою чергу також потрібно забезпечити належні умови тримання засуджених та ув'язнених в приміщеннях блочного типу, який вміщує одиночні камери або кімнати, де засуджені утримуються окремо в нічний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейські пенітенціарні правила: (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць) прийнята Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 22.09.2023).

2. World Prison Brief: веб-сайт. URL: <https://www.prisonstudies.org/> (дата звернення: 22.09.2023).
3. Белмаршська в'язниця: веб-сайт. URL: <https://www.gov.uk/guidance/belmarsh-prison#contents> (дата звернення: 22.09.2023).
4. Європейська конвенція з прав людини: текст Конвенції представлено з поправками, відповідно до положень Протоколу № 15 (CETS no. 213) з дати набуття ним чинності 1 серпня 2021 та Протоколу № 14 (CETS № 194), з дати набуття ним чинності 1 червня 2010 року. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 22.09.2023).
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 22.09.2023).
6. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року № 3352-XII 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 22.09.2023).